

**Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal Of Islamic
Medical History Research**

ISSN: 2822-4949

(Aralık / December 2023) 2/2

Üç Kadın, Üç Dârüşşifâ, Üç Taç Kapı

Three Women, Three Hospitals, Three Portals

RUMEYSA KARAKAŞ TAHİROĞLU

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora Öğrencisi,
Çorum, Türkiye

Hitit University, Faculty of Theology, Islamic History and Arts, PhD Student,
Çorum, Turkey

rumeysakarakastahiroglu@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5705-8498

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24 Kasım 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 31 Aralık 2023

Yayın Tarihi/Published: 31 Aralık 2023

ATIF/CITE AS

Karakaş Tahiroğlu, Rumeysa, "Üç Kadın, Üç Dârüşşifâ, Üç Taç Kapı"
Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Aralık/December, 2023) 2/2

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası
Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism
software

Üç Kadın, Üç Dârüşşîfâ, Üç Taç Kapı

Rumeysa Karakaş Tahiroğlu | 0000-0001-5705-8498 |
rumeysakarakastahiroglu@gmail.com

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora
Öğrencisi, Çorum, Türkiye

Öz: Anadolu'nun Türkler tarafından yurt edinilme sürecinde yoğun bir imar faaliyeti başlamıştır. İnsanların barınabileceği evler dışında, ibadetlerini gerçekleştirecekleri cami, mescit, türbe gibi dini yapılar, ilmi çalışmaların yapıldığı medreseler, tüccarların ve yolcuların kalabileceği kervansaraylar, askeri amaçla kullanılan ribâtlar, sağlık eğitimi ve hizmetlerinin sunulduğu dârüşşîfâlar, imar faaliyeti kapsamında inşa edilen yapılardır. Bu yapılarda erkek bâniler kadar olmasa da kadın bânilerin izleri görülmektedir.

Türk geleneğinde kadının diğer toplumlara göre önemli konumlarda olması, devlet yönetiminde söz sahibi olması ve hatta gerektiğinde beylik gibi hiyerarşinin en yüksek konumunda olduğu örneklerin bilinmesi, kadının bânilik müessesesinde olmasını pek de şaşırtıcı kılmaz. Selçuklu Dönemi'nde sınırlı sayıda olan kadın bânilerin sayısı, Osmanlı Dönemi'nde artmıştır. Hanedan mensubu ve halktan hayırsever kadınlar, öncelikle İstanbul olmak üzere, kutsal topraklar ve Osmanlı topraklarının hemen hemen her yerinde cami, medrese, dârüşşîfâ, hamam ve çeşme gibi birçok yapı yaptırmışlardır. Bu yapılar kadın bânilerin kişisel gelirleriyle kurdukları vakıflar aracılığıyla yaptırılmış ve giderleri bu vakıflar tarafından karşılanmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde yapılan yapılar sadece işlevleri yönünden değil güzellik açısından da dikkatle inşa edilmişlerdir. Kadın bânilerin yaptırdığı yapılar gerek işlevsellik gerek abidevilik gerekse süsleme yönünden erkek bânilerce yaptırılan eserlerden geri kalmamıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nden yıkılmadan günümüze gelebilen yedi dârüşşîfânın üçünün kadın bânilerce yaptırılmış olması kadınların halk sağlığına önem verdiklerine ve tıp bilimine katkı sunduklarını göstermektedir. Bu makalede 13. ve 14. yüzyılda kadın bânilerce yaptırılmış, Gevher Nesibe, Divriği ve Amasya Dârüşşîfâları incelenmiştir. Dârüşşîfâların buldukları yerler, yapılış tarihleri ve bânilerinin hakkında bilgiler sunulduktan sonra dârüşşîfâların yapılış amaçları hakkındaki bilgi ve rivayetlere yer verilmiştir. Dârüşşîfâların plan ve malzeme özellikleri ele alındıktan sonra taç kapılarının süsleme özellikleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu Sanatı, Kadın Bâniler, Dârüşşîfâ, Gevher Nesibe, Melike Turan Melek, İldüzmiş Hatun, Taç Kapı.

Three Women, Three Hospitals, Three Portals

Rumeysa Karakaş Tahiroğlu | 0000-0001-5705-8498 |
rumeysakararakastahiroglu@gmail.com

Hitit University, Faculty of Divinity, Islamic History and Arts, Phd Student,
Çorum, Türkiye

Abstract In the process of Anatolia being adopted as a homeland by the Turks, an intensive construction activity started. In addition to houses where people could shelter, religious buildings such as mosques, masjids, and tombs, madrasas where scientific studies were carried out, caravanserais where merchants and travelers could stay, ribats used for military purposes, and dârüşşifâ (The name given to hospitals in the Middle Ages in Islamic civilization) where health education and services were provided were the structures built within the scope of construction activities. In these buildings, traces of female founders (bâni) can be seen, although not as much as male constructives. The fact that women in the Turkish tradition occupy important positions compared to other societies, have a say in state administration, and even hold the highest position in the hierarchy, when necessary, does not make it surprising that women are in the founding institution. The number of female founders, which was limited during the Seljuk period, increased even more during the Ottoman period. Philanthropic women, both members of the dynasty and commoners, built many buildings such as mosques, madrasas, dârüşşifâ, baths, and fountains, primarily in Istanbul, the holy lands, and almost everywhere in the Ottoman lands. These buildings were built through foundations established by women founders with their income and their expenses were covered by these foundations. The buildings built during the Seljuk and Ottoman Periods were built with care not only in terms of their functions but also in terms of beauty. The buildings built by female founders were not inferior to the works built by male patrons in terms of functionality, monumentality, and decoration. The fact that three of the seven hospitals that have survived from the Anatolian Seljuk Period to the present day without being destroyed were built by female founders shows that women gave importance to public health and contributed to medical science. This article analyzes these three dârüşşifas built by women in the 13th and 14th centuries. These hospitals are Gevher Nesibe, Divriği and Amasya Dârüşşifas. After presenting information about the locations of these dârüşşifas, the dates of their construction, and their founders, information, and rumors about the purposes of their construction are given. After discussing the plan and material features of the dârüşşifas, the ornamental features of their portals are evaluated.

Keywords Seljuks Art, Female Founders, Gevher Nesibe, Melike Turan Melek, İldüzmiş Hatun, Dârüşşifâ, Portal.

Giriş

“Dârüüşşifâ” kelimesi Arapça “şifa yurdu” anlamına gelen, Selçuklular Dönemi’nde hastaları iyileştirmek için kullanılan mekânları tanımlamaktadır. Farsça bîmâristân kelimesi yanında yine Arapça dârülâfiye de hastane kelimesinin Selçuklular Dönemi’ndeki diğer kullanımlarıdır. İnsanlık tarihinde ilk hastane yapısının Mısır veya Yunan medeniyetinde olduğu bilinmektedir. İslam toplumunda ise Hz. Muhammed Dönemi’nde yaralı ve hastaların tedavisi mescidin bir köşesinde veya ayrı bir çadırda yapılmaktaydı. Bugünkü hastane anlayışının temelleri ise Emevi, Abbasi ve Fatımi dönemlerinde Şam, Cündişâpûr, Fustat gibi önemli şehirlerde atılmıştır. Türk İslam tarihinin bilinen ilk hastanesi Karahanlı hükümdarı Tamgaç Buğra Han tarafından 1065’te Semerkant’ta kurduğu dârülmerza olarak adlandırılan hastanedir.¹

Anadolu Selçuklu Dönemi Anadolu topraklarında imar faaliyetlerinin çoğu erkek bâniler tarafından yapılıyor olsa da belli sayıda kadın bâninin yaptırdığı yapılar da mevcuttur. Selçuklu hanedan üyelerinden Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in eşi Devlet Hatun, Sultan I. Alâeddin Keykubad’ın eşi Mahperi Hatun, Alâeddin Keykubad’ın kızı Şah Cihan Hatun, bir dönem Saltuklu Beyliği yapmış olan Mama Hatun gibi kadın şahsiyetler başta olmak üzere, birçok kadın bâninin yaptırdığı cami, medrese, dârüüşşifâ, hamam ve türbe gibi yapılar Anadolu’nun imarında önemli yer tutmaktadır.

Dârüüşşifâların mimari planları hastaların tedavi sürecine uygun bir şekilde, tabiplerin rahatça faaliyetlerini gerçekleştirebileceği, farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek biçimde tasarlanmışlardır. Plan arayışı devam etse² de genelde medreselere uygulanan plan bazı değişiklikler ve eklemeler yapılarak dârüüşşifâlara da uygulanmıştır. Bir avlu etrafında sıralanan odalar ve eyvanlar şeklinde inşa edilmiştir. Bu planı, farklı ihtiyaç bölümlerinin eklendiği kervansaraylarda da görmek mümkündür. Genelde taş ve tuğla ile inşa edilen bu yapılarda girişin sağlandığı kapılardan en az bir tanesi abidevi özellik taşıyan taç kapılardır. Devletin gücünü göstermenin bir yolu olan bu kapılarda abidevilik yanında süsleme unsurlarının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Kadınların bâniliğinde yapılmış olan dârüüşşifâların taç kapıları, kadınların tabiatında bulunan süse düşkünlüğün bir yansıması olarak daha süslü yapılmıştır.³

Anadolu’da varlığı bilinen ilk dârüüşşifâlardan birisi Artukluların Mardin kolu beylerinden Necmeddin İlgazi’nin⁴ eşi Raziye Sitti Hatun tarafından 1176-1185 yıllarında yaptırılan Meyyâfârikîn Bîmâristânı’dır. Bu bîmâristân tıp medresesi olarak da

¹ Arslan Terzioğlu, Bîmâristan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Ekim 2023).

² Gönül Cantay, *Anadolu Türk Mimarisinde Darüüşşifalar (Hastahaneler)in Gelişmesi*, İstanbul: (1982) 96.

³ Aynur Durukan, “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *Vakıflar Dergisi*, 27 (1998): 15-36.

⁴ Coşkun Alptekin, “Artuklular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 30 Ekim 2023).

kullanılmıştır.⁵ Meyyâfârikîn Bîmâristânı dışında, Gevher Nesibe, Divriği ve Amasya Dârüşşifâları bu çalışmada incelen Anadolu Selçuklu Dönemi'nde kadın bânilerce yaptırıldığı bilinen diğer üç dârüşşifâdır.

1. Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Taç Kapısı (602/1205-1206)

Kayseri'nin Yenice Mahallesinde yer alan Gevher Nesibe Dârüşşifâsı, Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev himayesinde kız kardeşi Gevher Nesibe Sultan için yaptırılmıştır.⁶ Dârüşşifânın inşasına Gevher Nesibe Sultan'ın sağlığında başlanmış, ölümünden sonra 1205-1206 yıllarında yapı tamamlanmıştır.⁷ Gevher Nesibe Dârüşşifâsı, şifahîye ve Gıyasiye isimli bitişik iki yapıdan oluşan Çifte Medrese'nin bir bölümünü oluşturmaktadır. Gevher Nesibe Dârüşşifâsı Anadolu Selçukluları Dönemi'nde Anadolu'da bir kadın tarafından yaptırılan ikinci dârüşşifa olma özelliği taşıırken bitişiginde yer alan Gıyasiye Medresesi Anadolu Selçuklularının en eski tıp medresesidir.⁸ Dârüşşifâ ve medresenin bitişik düzende yapılmış olması, dünya tıp tarihinde bir ilk olmakla beraber, bu bitişik düzen kurulduğu dönemde kuramsal ve uygulamalı eğitimin bir arada verilmiştir.⁹ Dârüşşifâyı diğer hastanelerden ayıran diğer özellikleri ise hem su hem de müzikle tedavi yapılmasının yanında, merkezi ısıtmaya sahip ilk hastane olmasıdır.¹⁰ Bu yapıda Ebûbekir Sadreddin Konevî başta olmak üzere önemli tabipler hizmet vermiştir.¹¹ Dârüşşifâ, medrese, bîmârhâne, türbe ve hamamdan oluşan bir külliye içindedir. Dârüşşifâ Osmanlı Dönemi'nde medrese olarak kullanılmış,¹² 1980'de Erciyes Üniversitesi tarafından, Tıp Tarihi Müzesi olarak hizmete sunulmuştur.¹³ Günümüzde ise Selçuklu Uygarlığı Müzesi olarak hizmet vermektedir.¹⁴

⁵ Ahmed Acıduman, Kemal Tuzcu, "Meyyâfârikîn Bîmâristânı Üzerine Bazı Yeni Bilgiler Işığında Bir Değerlendirme", *Belleten*, 80/289 (2016): 753.

⁶ Ahmet Hulusi Köker, "Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Ağustos 2023).

⁷ Gülşen Dişli, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâlarında İşlevsel Sistemlerin ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 13.

⁸ Şerare Yetkin, "Anadolu'da Selçuklu Şifahaneleri", *Türk Kültürü* 10 (Ağustos 1963), 23.

⁹ Halil Tekiner, "Gevher Nesibe Darüşşif Ası ve Selçuklularda Tıp", I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu, *Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)*, (Ankara: Tarih Kurumu, 2014), 179.

¹⁰ Afet İnan, *Türk Kadınlarının Yaptırdıkları Sağlık Kurulları ve Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: (1955), 21.

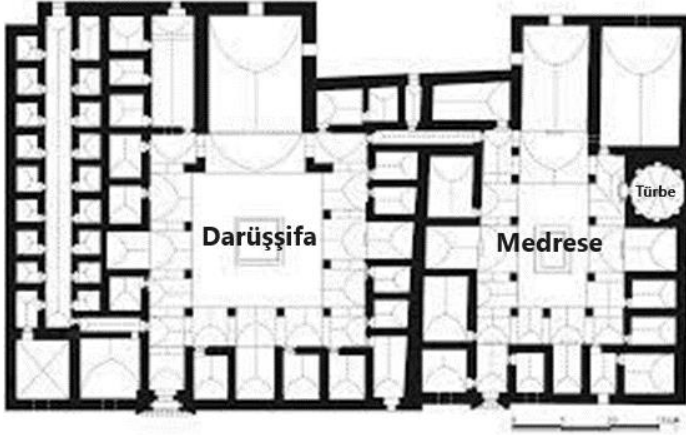
¹¹ Abû Bakr İbn Al-Zakî, *Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb*, çev. Ali Sevim, (Ankara: TTK Yay., 2011), 48.

¹² Afet İnan. "Kayseri'nin 749 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi". *Belleten* 20 / 78 (Nisan 1956), 221.

¹³ Zehra Aksoy, *İyileştiren Mimarlık: Anadolu Dârüşşifâlarındaki Biyofilik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 62.

¹⁴ Dârüşşifâ 20 Şubat 2014 tarihinden itibaren Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan çalışma ile Selçuklu Uygarlığı Müzesi olarak Selçuklu dönemi eserlerinin sergilendiği bir müze olarak hizmet vermektedir.

Rivayete göre Gevher Nesibe Hatun sarayın baş komutanına gönül vermiş, onunla evlenmek istemiştir. Ancak ağabeyi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev bu duruma rıza göstermeyerek baş komutanını harbe yollamıştır. Baş komutanının şehadet haberi üzerine, üzüntüden verem hastalığına yakalanan Gevher Nesibe tüm çabalara rağmen şifa bulamamıştır.¹⁵ Hasta yatağında olan Gevher Nesibe, ağabeyinden insanların sağlıklarını korumak ve tedavileri için bir dârüüşşifâ yaptırmasını istemiştir. Ancak Dârüüşşifâ tamamlandığında Gevher Nesibe'nin buna ömrü vefa etmemiştir.¹⁶

Şekil 1: Gevher Nesibe Dârüüşşifâsı ve Gıyasiye Tıp Medresesi Planı

Dârüüşşifâ ve medrese beraber dikdörtgen bir plan oluştururlar. Bu yapıları birbirinden bir koridor ayırır. Kesme taşla inşa edilen bu yapılar ortasında havuz bulunan açık avlulara sahiptir ve bu avlular revaklarla çevrilidir. Benzer şekildeki planları olan bu iki yapı dört eyvanlı medrese planı tarzında yapılmıştır. Dârüüşşifânın batı kısmında ayrı bir geçitten geçilerek karşılıklı odaların bulunduğu bîmârhâneye ulaşılmaktadır. Medresenin doğu eyvanının kuzey yönünde Gevher Nesibe Sultan'ın Türbesi yer almaktadır.¹⁷

Gıyasiye tıp medresesine giriş güney yönünde bulunan taç kapıdan sağlanmaktadır. Ancak bu taç kapı önceden yıkılmış, yerine Osmanlı Dönemi'nde yapılmış yuvarlak kemerli sade bir kapı yapılmıştır.¹⁸

Sarımtırak kesme taşla inşa edilen Gevher Nesibe Dârüüşşifâsı'nın basık kemerli kapı aralığının üstü yedi sıra mukarnas kavsaralıdır. Mukarnas kavsaranın en alt sırasında Bursa

¹⁵ Muhammet Kemaloğlu, XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüüşşifalar”, Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7/13 (Haziran 2014), 289 – 301.

¹⁶ Afet İnanı, *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Yayınları, No:8, (1969), 5.

¹⁷ Dişli, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüüşşifâlarında İşlevsel Sistemlerin ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi, 13.

¹⁸ Köker, “Gevher Nesibe Dârüüşşifâsı ve Tıp Medresesi”.

kemeri şeklinde, üst sıralarda ise istiridye biçiminde süslemeler yer almaktadır. Kavsaranın ön yüzeyinde her sırada farklı olan karşılıklı yerleştirilmiş daire biçimli süslemeler bulunurken, kavsara sivri kemer biçiminde zencerek şeritle çevrelenmektedir. Taç kapı alınlığında bulunan alt silmesi olmayan ve inşa edildiği taştan farklı ve uyumsuz olan beyaz mermer kitabenin buraya sonradan yerleştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Kitabede “Bu Bîmâristân Kılıç Arslan oğlu büyük sultan Gıyaseddin Keyhüsrev’in zamanında Kılıç Arslan kızı İsmetuddin Gevher Nesibe’nin vasiyeti üzerine Allah rızası için Hicrî 602 senesinde inşa edilmiştir” yazmaktadır.²⁰ Alınlığın üst köşelerinde merkezinde on kollu yıldızdan gelişmiş geometrik şekiller ve bu şekillerin içlerinde süslemelerin bulunduğu farklı zencerek biçimleriyle çevrelenmiş iki tane gülbezek yer almaktadır. Bu iki dairenin ortasında karşılıklı birbirine bakan iki yılan ve ortalarında on iki dilimli bir çarkıfelek sembolü vardır. Bu kabartma tahrip olmuş ancak izleri hala belirgin biçimde alınlıkta yer almaktadır. Bu kabartmanın bir taklidi 1980’li yıllarda bir taş üzerine tekrar işlenerek şifahanede koruma altına alınmıştır.²¹ Kapı açıklığı ve alınlığı sekiz köşeli yıldızlar merkezde olmak üzere dairesel biçimde tasarlanmış geçmelerden oluşan geometrik süslemenin olduğu kalın bir şerit çevrelenmektedir. Bu kalın şeridi yükseltmiş iç bükey silmeyi sınırlandıran bir başka yarım kaval silme çevrelenmektedir. Taç kapı kalın düz bir silmeyle sonlandırılmıştır. Kapı açıklığının sağ ve solunda üç sıra mukarnas kavsaralı birer mihrâbiye yer almakta, sağdaki mihrabiye’nin üstünde çerçeve içinde bir aslan kabartması bulunmaktadır.²² Mihrabiye’nin üstünü bir sıra istiridye süslemeli mukarnas dizisi örtmektedir.

¹⁹ Halil Ethem [Eldem], *Kayseri Şehri*, Hazırlayan: Kemal Göde, Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (1982), 30-32.

²⁰ Osman Oral, “Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan”, *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi*, (Erişim 23 Ağustos 2023).

²¹ Şebnem Gürsoy, “Divriği Dârüşşifâsı”, *Hepatoloji E-Bülten*, (Erişim 23 Ağustos 2023).

²² Köker, “Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi”.

Şekil 2: Gevher Nesibe Dârüüşşifâ kapısı.

2. Divriği Dârüüşşifâsı ve Taç Kapısı (626/1228-1229)

Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifâsı Sivas'ın Divriği ilçesinde bulunmaktadır. Ulu cami, dârüüşşifâ ve türbe birimlerinden oluşan yapı, bir külliye şeklinde inşa edilmiştir. Divriği Ulu Camii Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı beyliklerden Mengücekoğulları (11. ve 13. yy.) beylerinden Ahmed Şah'ın bâniliğinde 1228-1243 tarihleri arasında inşa edilmiştir.²³ Camiye Güney yönünden bitişik olarak inşa edilen Dârüüşşifâ ise Ahmed Şah'ın hanımı, Mengücekoğulları Beyi Fahreddin Behram Şah'ın da kızı olan Melike Turan Melek tarafından yaptırılmıştır.²⁴ Kitabelerden anlaşıldığına göre Muğis oğlu Ahlatlı Hürrem Şah yapının baş mimarındır.²⁵

²³ Abdülkadir Balgalmış, "Divriği", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Eylül 2023).

²⁴ Kifayet Özkul, "Sivas Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifâsı Bezemeleri", *Uluslararası İdil- Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi (IJVUTS)*, 2/3 (2020), 56-81.

²⁵ Ali Turan, *Sivas Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifâsının İç Mekân-Cephe İlişkisi Bağlamında Kabartma Tasarımlarının Değerlendirilmesi*, (Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 51.

Yapıldığı tarihten itibaren Divriği Ulu Camii esas amacıyla kullanılmış olmasına rağmen dârüşşifâ 15. yüzyıldan önce hastane işlevini yitirmiştir. Dârüşşifâ “Medrese-i Kebîr” olarak adlandırılan, fıkıh derslerinin verildiği bir medrese haline gelmiştir.²⁶ Divriği Ulu Camii ve Dârüşşifâsı taç kapıları Evliya Çelebi gibi şehre gelen gezginlerin dikkatini çekmiş, benzeri olmayan taş işçiliği ile Anadolu’da bulunan diğer yapılardan ayrılmış ve övgülere mazhar olmuştur.²⁷ 1885 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine giren²⁸ yapının bilinen ilk onarımı Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde yapılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllar ve Cumhuriyet Dönemi’nde belli aralıklarda onarım gören yapının²⁹ son onarımı 2015 yılında başlamıştır. Bu onarımın 2024 yılında bitmesi planlanmaktadır.³⁰

Eserin bânisi olan Melike Turan Melek hakkında yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgi olmasa da³¹ yerel halk tarafından anlatılan bazı rivayetler vardır. Bir rivayete göre; çaresi olmayan bir hastalığa yakalanan Melike Turan Melek bir gece rüyasında, aksakallı bir ihtiyar görmüş. İhtiyar, Melike Hatun’a kendisini Sivas’ta bulmasını söylemiş. Rüyasını kocası Ahmet Şah’la paylaşmış. Divriği’ye gittiklerinde bir ihtiyarın hazırladığı ilaç sayesinde Melike Turan Melek iyileşmiştir. Bunun üzerine memnuniyetlerinin bir simgesi olarak Divriği’de Ahmet Şah adına Ulu Camiyi, Melike Turan Melek Adına ise Dârüşşifâyı yaptırmaya karar vermişlerdir. Bu iki yapının taç kapılarına ise Melike Turan Melek’in şifa bulduğu bitkilerin resimlerini naksettirmişlerdir. Bir başka rivayet ise Melike Turan Melek’in, 1220-1229 yıllarında Anadolu’da seyahat eden³² dönemin önemli tıp alimlerinden Abdüllatif el-Bağdâdî’den Divriği’de yaptıracığı dârüşşifâ hakkında fikirlerini aldığıdır.³³

²⁶ Yusuf Küçükdağ, “Divriği Dârüşşifâsı’nın Osmanlı Dönemi’nde “Medrese-İ Kebîr” Adıyla Eğitim Kurumu

Olarak İşlevini Sürdürdüğüne Dair”, İSTEM, (Erişim 26 Ekim 2023).

²⁷ Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 3/1, çev. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (İstanbul: 2010), 295.

²⁸ Ali Uzay Peker, “Divriği Ulu Camisi ve Dârüşşifâsı”, Tasarım Merkezi Dergisi, 3(2007): 19.

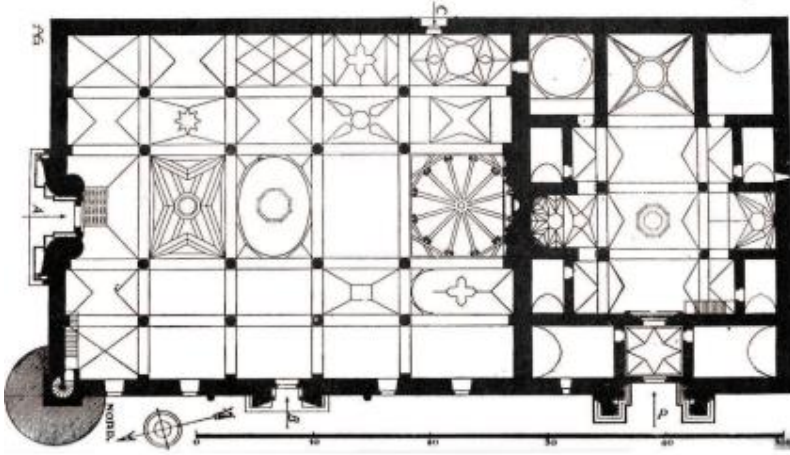
²⁹ Yılmaz Önge, *Divriği Ulu Camii ve Dârüşşifâsı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978*

³⁰ Halife Yalçinkaya, “Divriği Ulu Camii ve Dârüşşifâsı’nda restorasyon 2024’te tamamlanacak.” Anadolu Ajansı (03 Ekim 2022).

³¹ Durukan, “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, 16.

³² Mahmut Kaya, Abdüllatif El-Bağdâdî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ekim 2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullatif-el-bagdadi>

³³ Funda Gülay Kadioğlu, Selim Kadioğlu, "Adı Dârüşşifâlara Ad Olan Kadınlar", *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 1 / 1 (Nisan 2011): 1-7.

Şekil 3: Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifâsı Planı

Bitişik nizamdaki cami ve dârüüşşifâ dikdörtgen planlı bir bütün yapıyı oluştururken, cami 32x40 ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda, dârüüşşifâ ise 32x24 ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlara sahiptir. Yapının tavan yüksekliği tonozların şekline göre 9,5 ve 14 metre olarak değişiklik göstermektedir.³⁴ Dârüüşşifâda dört eyvan ve odalar kapalı bir avluya açılmaktadır. Aydınlığı sağlamak amacıyla cephelerde bulunan pencereler dışında kapalı avlunun tonozlu tavanı aydınlatma fenerinin bulunduğu bir kubbe ile örtülmüştür. Avlunun ortasında sekizgen bir havuz bulunmaktadır.

Divriği Ulu Camii'ne giriş batı, kuzey ve doğu yönlerinde bulunan kapılardan sağlanırken Dârüüşşifâ kapısı ise batı yönünde yer almaktadır. Her biri abidevi birer taç kapı özelliği gösteren bu kapıların en gösterişlileri camiye ait olan Cennet Kapı olarak da adlandırılan kuzey yönündeki taç kapı ve dârüüşşifâ taç kapılarıdır. Dârüüşşifâ taç kapısı sivri kemerli küçük bir kapı açıklığı ilki dikdörtgen, ikinci ve üçüncüsü sivri kemer biçiminde oldukça hacimli silmelerle çevrelenmiştir.³⁵ Kapı alınlığında merkezlerinde on iki kollu yıldızların olduğu ve yıldız geçmelerle başlayan, dokuz tane altıgenin oluşturduğu bir düzenleme yer almaktadır. Bu düzenlemenin hemen üstünde "Emare emir verdi Allah'ın rahmetine muhtaç, turan aciz ve zayıf kul, Fahrettin Behram şahın kızı Turan Melek tarafından bu şifa yurdunun yapılması 626 hicri aylarının birinde emir verildi, Allah saltanatını daim etsin" yazan, üç satırdan oluşan bir kitabe bulunmaktadır.³⁶ Kapı

³⁴ Ali Turan, *Sivas Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifâsının İç Mekân-Cephe İlişkisi Bağlamında Kabartma Tasarımlarının Değerlendirilmesi*, (Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 55.

³⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı (Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar)*, Ankara: Kültür Bakanlığı (1990), 160.

³⁶ Özkul, "Sivas Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifâsı Bezemeleri".

açıklığının iki yanında zeminlerinde rûmi ve palmetlerin olduğu düzensiz geçmelerle tasarlanan şeritler yer alır. Kitabenin üstündeki pencere açıklığının ortasında rûmilerle süslenen bir denge sütunu bulunmaktadır. Pencere açıklığının iki yanında ortasında bitkisel süslemelerle oluşturulmuş Süleyman mührü bulunan daire şeklinde iki kabara yer almaktadır. Sivri kemer biçiminde oluşturulmuş kapı alınlığı içinde dört sıra halinde 22 tane beş kollu yıldızın olduğu düzenlemeyi çevreler. Sivri kemer biçimindeki silmenin alt bölümleri birer sütun olarak tasarlanmış, pencere açıklığı hizasında mukarnaslı sütun başlıkları şeklinde düzenlenen kısımlar bitkisel desenlerle bezenmiştir. Bu silmede denge sütununun hizasında, sekiz kollu yıldızdan gelişen geçmelerle oluşturulmuş daire biçiminde kabalar bulunmaktadır. Sütun kaidesi kısımları ise palmet dizileri ve zencerek şeritleriyle süslenmiştir. Dış silme iç silmeyle aynı özellikleri gösterirken dış silmede daire biçimindeki kabalar yerine, altları mukarnas biçiminde tasarlanmış sütun başlıklarını andıran kabalar bulunmaktadır. Bu kabaların biraz aşağısında bitkisel süslemeli, hacimli birer kabara daha bulunmaktadır. Kapı açıklığının sağında bulunan kabaranın üstünde Melike Turan Melek'i, solunda bulunan kabaranın üstünde ise Ahmet Şah'ı temsil eden kadın ve erkek tasvirleri vardır. Ancak bunlar zaman içinde tahrip olmuştur. Sütun kaide süslemeleri arasında birbirine dönük kadın ve erkek tasvirinin bulunduğu başka bir süsleme yine dikkati çekmektedir.

Şekil 4: Sivas Divriği Dârüüşşifâ Taç Kapısı.

3. Amasya Dârüüşşifâsı ve Taç kapısı (708/1308-1309)

Amasya'da il merkezindeki Mehmet Paşa Mahallesi'nde bulunan Amasya Dârüüşşifâsı 1308-1309 senelerinde İlhanlı (1256-1353) hakanı Olcaytu Muhammed Han ve eşi İldüzmiş Hatun tarafından yaptırılmıştır.³⁷ Dârüüşşifânın inşa görevi İldüzmiş Hatun'un kölesi Anber Bin Abdullah'a verilmiştir. Dârüüşşifânın taç kapısında bulunan kitabede bulunan "Allah,

³⁷ Fazilet Koçyiğit, "Sabuncuoğlu Şerefeddin Dârüüşşifâsı'nın Renovasyonu Üzerine Gözlemler", *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Amasya Özel Sayısı: Eylül 2022.

yüce hatun büyük Melikeîl-Dûzmiş Hatun'un devletini arttırsın” şeklindeki ifadeden, yapının masraflarının, İldüzmiş Hatunun gelirleriyle karşılandığı anlaşılmaktadır.³⁸

Olacaytu Muhammed Han'ın eşi olan İldüzmiş Hatun³⁹, İlhanlı Hanedanından Baycu'nun torunudur. İldüzmiş Hatun Mevlana'nın Torunu olan Ârif Çelebi'nin müridi tasavvuf ehli bir kadındır.⁴⁰ Olcaytu Muhammed Han ve İldüzmiş Hatun oğullarına büyük tasavvuf alimi Bâyezîd-i Bistâmî muhabbetleri nedeniyle Bistâm, Bâyezîd ve Muhammed Tayfûr isimlerini vermişlerdir. Ancak oğulları kendilerinden önce, küçük yaşlarda vefat etmişlerdir.⁴¹

15. yüzyılın önemli ilim ve kültür şehirlerinden olan Amasya Osmanlı şehzadelerinin de eğitim merkezlerinden biri olmuştur. Büyük tabip ve cerrah Sabuncuoğlu Şerafettin de Amasya Dârüşşifâsında on dört yıl (1386-1417) baştabiplik görevinde bulunmuştur.⁴²

Amasya Dârüşşifâsı 1939 yılında meydana gelen Erzincan depreminde hasar görmüş, 1948-1951 ve 1991-1997 yılları arasında kapsamlı onarımlardan geçmiştir. Dârüşşifâ yapıldığı dönemden 19. yüzyılın başlarına kadar işlevini hastane olarak sürdürmüş, bir dönem imalathane olarak kullanıldıktan sonra tımarhane olarak hizmet vermiştir. 1920'lerde istiklal Mahkemesi ve cezaevi olarak kullanılmıştır. 2000'li yıllarda halk eğitim merkezi olarak kullanılan dârüşşifâ, 2011 yılından itibaren Sabuncuoğlu Şerefeddin Tıp ve Cerrahi Müzesi olarak hizmet vermektedir.⁴³

Amasya Dârüşşifâsı 33,60 × 25,60 metre ölçüsünde doğu-batı yönlerine uzanan dikdörtgen planlıdır. Giriş eyvanı, ana eyvan ve uzun cephelerdeki odalar açık avluya bakmaktadır. Odaların kapılarının açıldığı revaklı bölümün üstü beşik tonozla örtülmüştür. Yapı kesme taş ve tuğladan inşa edilmiştir.⁴⁴

³⁸ Mehmet Kutlu, “İldüzmiş Hatun Baniliğindeki Amasya Dârüşşifâsı Üzerine Yeni Tespitler”, *Mimari - Kültür- Bellek*, Editör: Tane Doğan, (Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım, 2022), 20.

³⁹ Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî, *Tarih-i Olcâyâtü*, neşr. Mehin Hambelî, Şirketi İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, (Tahrân, 1391), 7.

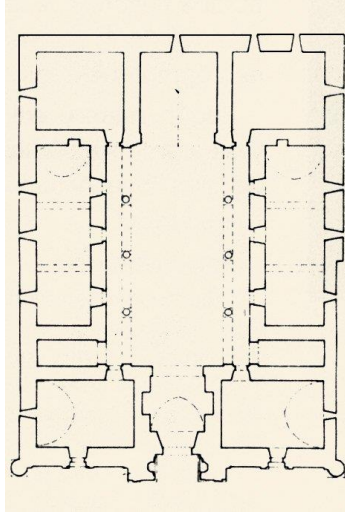
⁴⁰ Şemseddin Ahmet Eflâkî, Menâkıbu'l-Ârifin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. OE_Yz_0606, vr. 239-242.

⁴¹ Ahmet Özturhan, “İlhanlı Hatunu ve Amasya Dârüşşifâsı Banisinin İsmi ve Hayatı Hakkında Yeni Değerlendirmeler İl-Dûzmen Mi? İl-Dûş Mu? Yıldız Mı? İltûzmiş Mi? İl-Dûzmiş Mi? İldurmuş Mu?”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Erişim 26 Ekim 2023).

⁴² Haldun Eroğlu, “XV. Yüzyıl Tabiblerinden Şerafettin Sabuncuoğlu ve Amasya Dârüşşifâsı”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (Erişim 26 Ekim 2023).

⁴³ Kutlu, “İldüzmiş Hatun Baniliğindeki Amasya Dârüşşifâsı Üzerine Yeni Tespitler”, 1.

⁴⁴ Gönül Cantay, “Amasya Dârüşşifâsı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Ekim 2023).

Şekil 5: Amasya Dârüüşşifâsı Planı

Amasya Dârüüşşifâsı Selçuklu dönemi anıtsal taç kapı özelliğini taşıyan son yapıdır.⁴⁵ Dârüüşşifâya giriş basık kemerli çift renkli taş tekniğiyle örülen bir kapı açıklığından sağlanmaktadır. Köşelerde palmet ve rûmillerle oluşturulmuş bir buketi andıran süslemeler ve kilit taşı üzerinde bir insan tasviri yer almaktadır. Köşeliklerde merkezden üç yana doğru yönelmiş üç ok şekliyle oluşturulmuş süsleme üzerinde dârüüşşifânın kitabesi bulunur. Tek satırlık bu kitabe “Allah yüce sultan ve büyük hakan dünya ve dinin yardımcısı Olcâytû Sultan Muhammed'i -Allah onun saltanatını ve ululuk günlerini devamlı kılsın- mübarek dârüüşşifâ'yı yaptırmasında muvaffak kılmıştır. Allah, yüce hatun büyük Melike Hatun'un devletini arttırsın. Güçsüz kul Abdullah oğlu Anber. Allah ondan kabul etsin. Yedi yüz sekiz senesinde” yazmaktadır.⁴⁶ On sıra mukarnas dizisini, palmet-lotus dizisi bulunan sivri kemer biçiminde bir şerit kuşatmıştır. Mukarnasın köşeliklerinde yıldızlardan gelişen geçmeler biçiminde düzenlenmiş bir süsleme yer alır. Köşeliklerin ortasına yıldız geçmeli iki kabara yerleştirilmiştir. Kapı açıklığının iki yanında beş sıra mukarnas dizili birer mihrabiye bulunmaktadır. Sivri kemer şeridinin altlarında, üç ok süslemeli birer sütunce yerleştirilmiştir. Bu sütunceler birbirlerini takip eden hacimli palmetlerle süslenmiştir. Sivri kemer köşeliklerinin büyük bir kısmı tahrip olmuş olsa da yıldız geçmelerin olduğu küçük bir bölüm hala görülmektedir. Taç kapının ön cephe kısmında içten dışa doğru sırasıyla zigzag, beş kollu yıldız ve üç iplik rûmillerin olduğu diklemesine üç sıra silme yer alır. Bu silmeleri içleri rûmi ve palmet dilimi olan sivri kemerli levha biçiminde bir düzenleme takip etmektedir. Bu levhaların içlerinde birbirlerine saadet düğümleriyle

⁴⁵ Zeynep İnan Ocak, Gülsün Tanyeli, “Amasya Bîmârhânesi'nin Tamamlanamayan Taçkapısı”, METU Journal of the Faculty of Architecture, (Erişim 26 Ekim 2023).

⁴⁶ Özturhan, “İlhanlı Hatunu ve Amasya Dârüüşşifâsı...”

bağlanmış hacimli palmet ve rûmiler bulunmaktadır. Taç kapı sırasıyla, geniş bir lotus-palmet ve sekiz kollu yıldız dizisi bulunan şeritlerle sonlandırılmıştır. Taç kapının üst sağ kısmı 1948-1950 yılında yapılmış olan onarım çalışmalarında aslından uzak şekilde onarılmıştır.⁴⁷

Şekil 6: Amasya Dârüşşifâsi Taç Kapısı

⁴⁷ Ocak, Tanyeli, "Amasya Bîmârhânesi'nin Tamamlanamayan Taçkapısı".

Sonuç

Anadolu Selçuklu hanedan mensupları ve varlıklı hayırseverler, kamunun yararlanabileceği hizmetlerin sunulmasını sağlayan binalar inşa ettirmişlerdir. Bu binalar yoksulların, hastaların, yolcuların ihtiyaçlarının giderilmesine, toplum ilişkilerinin sağlamlaşmasına, dini ve beşerî ilimlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda bâniler bu hayır faaliyetlerinden dolayı saygınlıklarını arttırmışlardır. Kadınların annelik özelliğinden dolayı merhamet duygularının gelişmiş olması, devletin yönetiminde söz sahibi hanedan üyesi kadınların halka bir anne hissiyatıyla yaklaşmasını sağlamıştır. Kadın bâniler, kendileri veya bir yakınlarının bir hastalığa yakalanması veya hastalıktan kaybetmesi gibi üzücü sebeplerden dolayı, insanların şifa bulması ve bu hayırdan gelecek olan sevaba sahip olma temennisiyle bu dârüşşifâları yaptırmışlardır.

Dârüşşifâlar hastaların tedavi edilmesine olanak sağlarken burada görev yapan tabielerin ilimlerini arttırmaları için bir uygulama alanı olmuştur. Cami, kümbet ve türbe gibi dini amaçla inşa edilen yapıların mimarisi ve süslemeleri insanların uhreviyatını artırma anlayışı ile inşa edilirken, medrese ve dârüşşifâ gibi yapılarda daha çok işlevsellik ön plandadır. Buna rağmen günümüzle karşılaştırıldığında Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait en basit yapıların bile ince bir zevkin ürünü olduğu muhakkaktır. Bu ince zevk kendini kadın bânilerin yaptırdığı eserlerde de göstermektedir. Özellikle bu özen Anadolu Selçuklu döneminin en belirgin mimari öğelerinden biri olan taç kapılarda ön plana çıkmaktadır.

Gevher Nesibe'nin yaptırdığı dârüşşifâ kapısı her ne kadar Anadolu'da bulunan diğer başka yapıların taç kapılarına benzer bir süsleme yoğunluğuna sahip olsa da aynı külliye içindeki tıp medresesi kapısına nazaran daha göz alıcıdır. Anadolu Selçuklu Dönemin'den kalan erkek bânilerce yaptırılan dört dârüŝŝifâdan biri olan Sultan I. İzzeddin Keykâvus tarafından yaptırılan Sivas'taki Keykâvus Dârüşşifâsı (1217) diğer bütün dârüŝŝifâlardan daha büyük bir yapıdır. Bu dârüşşifânın taç kapısı da diğer dârüŝŝifâlardan daha abidevi bir özelliğe sahip ve süsleme özellikleri bakımından Gevher Nesibe Dârüşşifâsı taç kapısına benzer bir süsleme özelliği göstermektedir. Ancak diğer üç erkek bâni tarafından yaptırılan dârüşşifâ taç kapıları boyut olarak Keykâvus Dârüşşifâsı taç kapısına göre daha küçük ölçeklerdedirler. Tokat'taki Gökmedrese'nin (1277) taç kapıları iki renkli taştan yapılmasıyla diğer dârüşşifâ taç kapılardan ayrılmaktadır. Kastamonu Yılanlı Dârüşşifâsı'nın (1272) taç kapısı ise özellikle rûmi süslemeleri ile dikkat çekmektedir. Çankırı Cemaleddin Ferruh Dârüşşifâsı (1235) boyut olarak en küçük dârüşşifâdır. Bu dârüşşifânın taç kapısı diğerlerine göre oldukça küçük ve sadedir. Bu sayılan dârüşşifâların her biri farklı özellikleriyle Anadolu mimarisinde ayrı bir yere sahip olsa da Divriği Ulu Cami ve Dârüşşifâsı taç kapıları Anadolu'da geçmişten bugüne kadar gelen bütün taş yapıların en etkileyicisidir. Taşın dantel inceliğinde işlendiği bu taç kapılar, döneminin öncesi ve sonrasında eş benzeri olmayan özgünlükteki motiflere sahiptir. Divriği Ulu Cami

ve Dârüşşifâsı'nın ardından inşa edilen diğer yapılarda, bu yapının taç kapısındaki motifler taklit edilmese de daha küçük hacimli ancak üç boyutluluk anlayışına yakın motiflerin kullanıldığı taç kapılar inşa edilmiştir. Özellikle Anadolu'nun İlhanlı hakimiyeti sırasında, Sivas'taki Çifte Minareli Medrese'nin taç kapı kabarıkları bu üç boyutluluk anlayışını az da olsa yansıtmaktadır. Yoğun süsleme özelliğine sahip olan Amasya Dârüşşifâsı Anadolu'da bir kadının yaptırdığı son dârüşşifâ olmuştur.

Bahsedilen dârüşşifâların taç kapıları gerek buldukları yerin malzeme ve coğrafi özelliklerine göre gerekse bânilerinin tercihlerine göre farklı şekillerde, ölçülerde ve süsleme özelliklerinde yapılmışlardır. Kadın bânilerin yaptırdıkları dârüşşifâ taç kapılarının boyutlarının ortalamanın üstünde, süsleme özelliklerinin ise yoğun denilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu kadın bânilerin erkek bânilerden geri kalmayacak şekilde inşa faaliyetlerine destek olduklarının, sağlık alanına ayrı bir önem verdiklerinin göstergesidir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde tohumlarının atıldığı bu hayır müesseseleri hem erkek hem de kadın bânilerce desteklenmesiyle, Osmanlı Dönemi'nde de sayıları ve hizmet çeşitliliği artarak sayısız ihtiyaç sahibine hizmet sunmuştur.

Kaynakça | References

- Abû Bakr İbn Al-Zakî. *Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb*, çev. Ali Sevim, Ankara: TTK Yay., 2011.
- Aciduman, Ahmed- Tuzcu, Kemal. "Meyyâfârikîn Bîmâristânı Üzerine Bazı Yeni Bilgiler Işığında Bir Değerlendirme". *Belleten*. 80/289 (2016), 741- 756.
- Alptekin, Coşkun. "Artuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Ekim 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular>
- Aksoy, Zehra. *İyileştiren Mimarlık: Anadolu Dârüşşifâlarındaki Biyofilik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı (Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar)*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Balgalmış, Abdülkadir. "Divriği", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Eylül 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/divrigi>
- Cantay Gönül. *Anadolu Türk Mimarisinde Dârüşşifâlar (Hastahaneler)in Gelişmesi*, İstanbul: 1982.
- Cantay, Gönül. "Amasya Dârüşşifâsı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Ekim 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/amasya-darussifasi>
- Dişli, Gülşen. *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâlarında İşlevsel Sistemlerin ve Koruma Ölçütlerinin İrdelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Durukan, Aynur. "Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Bâniler", *Vakıflar Dergisi*, 27 (1998), 15-36.
- Eroğlu, Haldun. "XV. Yüzyıl Tabiblerinden Şerafettin Sabuncuoğlu ve Amasya Dârüşşifâsı". Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. Erişim 26 Ekim 2023. <https://dergipark.org.tr/pub/tariharastirmalari/issue/76521/1039103>
- Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî. *Tarih-i Olcâyâtü*, neşr. Mehin Hambeli, Şirketi İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran: 1391.
- Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3/1. çev. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı. İstanbul: 2010.
- Gürsoy, Şebnem. "Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi". *Hepatoloji E-Bülten*. Erişim 23 Ağustos 2023.

<https://www.tkad.org.tr/2021/08/e-bulten-32-sayi.pdf>

Halil Ethem [Eldem], *Kayseri Şehri*, Hazırlayan: Kemal Göde, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Kadioğlu, Funda Gülay- Kadioğlu, Selim. "Adı Dârüüşşifalara Ad Olan Kadınlar". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 1 / 1 (Nisan 2011), 1-7.

Kaya, Mahmut. "Abdüllatif El-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ekim 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullatif-el-bagdadi>

İnan, Afet. *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Yayınları, No:8, 1969.

İnan, Afet. "Kayseri'nin 749 Yıllık Şifaiye Tıp Medresesi". *Belleten* 20 / 78 (Nisan 1956): 217-222.

İnan Afet. *Türk Kadınlarının Yaptırdıkları Sağlık Kurulları ve Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: 1955.

İnan Ocak, Zeynep- Tanyeli, Gülsün. "Amasya Bîmârhânesi'nin Tamamlanamayan Taç kapısı". *METU Journal of the Faculty of Architecture*. Erişim 26 Ekim 2023. https://www.researchgate.net/publication/339307790_AMASYA_BİMÂRHÂNESİ%27NİN_TAMAMLA_NAMAYAN_TACKAPISI

Kemaloğlu, Muhammet. "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Dârüüşşifalar". *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7/13 (Haziran 2014), 289 – 301.

Koçyiğit, Fazilet. "Sabuncuoğlu Şerefeddin Dârüüşşifası'nın Renovasyonu Üzerine Gözlemler". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Amasya Özel Sayısı (Eylül 2022), 27-48.

Köker, Ahmet Hulisi. "Gevher Nesibe Dârüüşşifası ve Tıp Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 18 Ağustos 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gevher-nesibe-darussifasi-ve-tip-medresesi>

Kutlu, Mehmet. "İldüzmiş Hatun Bâniliğindeki Amasya Dârüüşşifası Üzerine Yeni Tespitler". *Mimari – Kültür- Bellek*. Editör: Tane Doğan. Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım, 2022.

Küçükdağ, Yusuf. "Divriği Dârüüşşifası'nın Osmanlı Dönemi'nde "Medrese-î Kebîr" Adıyla Eğitim Kurumu Olarak İşlevini Sürdüdüğüne Dair". *İSTEM*. Erişim 26 Ekim 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260656>

Oral, Osman. "Dünyanın İlk Tıp Fakültesinin Yapılmasına Vesile Olan Gevher Nesibe Sultan", *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi*. Erişim 23 Ağustos 2023. https://www.academia.edu/37626525/Dünyanın_İlk_Tıp_Fakültesinin_Yapılmasına_Vesile_Olan_GEVHER_NESİBE_SULTAN

Önge, Yılmaz. *Divriği Ulu Camii ve Dârüüşşifası*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978.

Özkul-Kifayet. "Sivas Divriği Ulu Cami ve Dârüüşşifası Bezemeleri". *Uluslararası İdil- Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*. 2/3 (2020), 56-81.

Özturhan, Ahmet. "İlhanlı Hatunu ve Amasya Dârüüşşifası Bânisinin İsmi ve Hayatı Hakkında Yeni Değerlendirmeler İl-Düzmen Mi? İl-Düş Mu? Yıldız Mı? İltüzmiş Mi? İl-Düzmiş Mi? İldürmüş Mu?", *Tarih Araştırmaları Dergisi*. Erişim 26 Ekim 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarihastirmalari/issue/76521/1039103>

Peker, Ali Uzey. "Divriği Ulu Camisi ve Dârüüşşifası". *Tasarım Merkezi Dergisi*, 3(2007), 18-25.

Şemseddin Ahmet Eflâkî, Menâkıbu'l-'Ârifin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmaları nr. OE_Yz_0606.

Tekiner, Halil. "Gevher Nesibe Dârüüşşifası ve Selçuklularda Tıp". *Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum (Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce Bildirileri (27-30 Eylül 2010))*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Terzioğlu, Arslan. "Bîmâristan." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ekim 2023.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/Bîmâristân>

Turan, Ali. *Sivas Divriği Ulu Cami ve Dârüşşifâsının İç Mekân-Cephe İlişkisi Bağlamında Kabartma Tasarımlarının Değerlendirilmesi*. Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Yalçınkaya, Halife. "Divriği Ulu Cami ve Dârüşşifâsı'nda restorasyon 2024'te tamamlanacak". Anadolu Ajansı (03.10.2022). <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/divrigi-ulu-cami-ve-darussifasinda-restorasyon-2024te-tamamlanacak/2701211>

Yetkin, Şerare. "Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Etkiler". *Sanat Tarihi Yıllığı / 2* (Ocak 1968): 36-48.

Görsel Kaynakları | Image Sources

Şekil 1: Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Gıyasiye Tıp Medresesi Planı. Kaynak:

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/356139>

Şekil 2: Gevher Nesibe Dârüşşifâ kapısı. Kaynak: <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/gevher-nesibe-medresesi-turbesi-ve-cesmesi>

Şekil 3: Divriği Ulu Camii ve Dârüşşifâsı Planı. Kaynak:

<https://mimtar.files.wordpress.com/2014/10/divric49fi-ulu-cami-ve-darc3bcc59fifasc4b1-ali-uzay-peker.pdf>

Şekil 4: Sivas Divriği Dârüşşifâ Taç Kapısı. Kaynak: <https://seyahatdergisi.com/divrigi-ulu-camii-ve-darussifasi/>

Şekil 5: Amasya Dârüşşifâsı Planı. Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/amasya-darussifasi>

Şekil 6: Amasya Dârüşşifâsı Taç Kapısı. Kaynak:

https://www.archnet.org/sites/3611?media_content_id=127701